

УДК 159.923

DOI: 10.24919/2312-8437.43.159082

ГРИНИК Ірина – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (sirinka@ukr.net)

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті презентовано теоретико-методологічний аналіз феноменів свободи та відповідальності особистості. Описано різноаспектні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців щодо характеристики свободи та структури відповідальності. Доведено, що у структурі особистості відповідальність є суттєвим показником соціальної зрілості, самореалізуючим чинником дій і вчинків, позитивно впливає на формування професійної майстерності, постійної потреби у самопізнанні й самоудосконаленні.*

***Ключові слова:** відповідальність, свобода, особистісна зрілість, соціальна зрілість.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в усіх галузях виробництва, освіти, науки, техніки, мистецтва спостерігається тенденція зростання ролі людського чинника, моральних цінностей, зокрема вимагається максимальна особистісна відповідальність за свої дії і вчинки перед іншими людьми; збільшується відповідальність за себе, удосконалення особистості, оволодіння високим рівнем професійної майстерності.

У структурі особистості відповідальність займає особливе місце, оскільки зумовлює активність у ставленні до людей, професії, до себе, є суттєвим показником соціальної зрілості; самореалізуючим чинником дій і вчинків, позитивно впливає на формування професійної майстерності, постійної потреби у самопізнанні та самоудосконаленні. У соціально-психологічному аспек-

ті відповідальність трактується як соціально-вольова здатність, що відображає ставлення особистості до суспільства, природи, праці, колективу, до себе; полягає в усвідомленні і виконанні рольових обов'язків відповідно до моральних цінностей, норм поведінки і як соціально-психологічний феномен зумовлена рівнем розвитку соціальної групи, її соціального статусу.

В історії суспільної думки проблема свободи завжди була пов'язана з пошуком сенсу. Найчастіше вона зводилася до питання про те, чи володіє людина свободою волі або усі її вчинки зумовлені зовнішньою необхідністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У зарубіжній психології існує безліч праць, у яких вивчається питання свободи. Серед психологів можна виділити дві групи: 1) одну з них складають автори концепцій особистості, які представляють поведінку й загалом життя, людину вільною або контрольованою ззовні (А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Олпорт, К. Юнг, Е. Фромм, А. Бандура, Дж. Келлі, Е. Еріксон, З. Фройд, Б. Скіннер); 2) іншу групу складають дослідники, безпосередньою метою яких є вивчення феномена свободи (Дж. Істербрук, Р. Мей, Дж. Рейчлєк, Т. Тулку, Ю. Козелецький, В. Дейч, М. Весткот та ін.).

На сучасному етапі психологічної науки аналізують такі проблемні напрями вивчення відповідальності: становлення та виховання відповідальності (К. Абульханова, З. Борисова, К. Климова, В. Мухіна й ін.); відповідальність як моральна категорія (В. Знаків, Ст. Малахов, Ж. Піаже, Ж.-П. Сартр, Х. Хекхаузен, Л. Кольберг та ін.); відповідальність як дія (Б. Ломов, Г. Тульчинський та ін.); співвідношення свободи і відповідальності (К. Абульханова, А. Брушлинський, С. Одуєв, А. Плахотний, К. Роджерс та ін.); співвідношення соціальної і особистої відповідальності (А. Адлер, К. Мамут, Р. Мей, В. Розанова, В. Сахарова, А. Спіркін, К. Ясперс та ін.); співвідношення внутрішнього і зовнішнього у відповідальності особистості (К. Абульханова-Славська, К. Юнг та ін.); відповідальність з позицій каузальної атрибуції (В. Агєєв, Г. Андрєєв, Ф. Хайдер та ін.); системний підхід до вивчення відповідальності (А. Крупнов, Б. Ломов, В. Прядєїн та ін.).

Мета статті полягає в аналізі наукових підходів зарубіжних і вітчизняних психологів до феноменів свободи та відповідальності особистості.

Виклад основного матеріалу. Тема свободи інтенсивно розвивалася у зв'язку з появою теорій особистості. У «Психологічній енциклопедії» (1972), що вийшла у період активного вивчення свободи у зарубіжній психології, у статті «Свобода» Р. Айзенк (Н. Еузенк) зазначає: «...прийняття рішення і свобода вибору відіграють центральну роль у психології особистості. Усі сучасні теорії особистості збігаються в існуванні відносної, а не абсолютної свободи бажання. Людина відповідає за свої дії і обмежений склад особистості. Індивідуальне поле свободи детерміновано, по-перше, психофізичною конституцією і, по-друге, соціокультурними впливами, зовнішнім оточенням людини та її віком» [3].

У сучасному «Великому тлумачному психологічному словнику» відзначається, що поняття свободи вживається у психології у двох значеннях: «...1) мається на увазі, що хтось сам контролює свої вибори, рішення, дії тощо. Відчуття, що зовнішні фактори відіграють незначну роль (або взагалі не відіграють ролі) у поведінці людини. Це значення передається фразами типу “свобода слова” тощо 2) стан, при якому людина відносно вільна від тягаря хворобливих ситуацій, шкідливих стимулів, голоду, болю, хвороби тощо. Значення цього передається пропозиціями, що починаються зі слів “свобода від...”» [2].

Найяскравіше означена тематика висвітлюється у працях зарубіжних психологів – авторів теорій особистості. З. Фройд уважав, що людиною керують інстинкти, а зовнішнє середовище для неї вороже, тому вона, природно, не може бути вільною. При усвідомленні витіснених у сферу несвідомого потреб вона може звільнитися від неврозів. Неофройдисти – автори теорій особистості – зробили значний крок від ортодоксального психоаналізу. Вони стверджували, що особистість – результат власного творення, творче «Я» визначає мету і спосіб життя (А. Адлер). Е. Фромм вважав, що людина здатна подолати первинні узи у процесі усвідомлення ситуації, відкриває перспективи самореалізації і свободи у спонтанній творчій діяльності, що поєднує людину зі сві-

том інших людей. Е. Еріксон вважав що людина здійснює пошук самоідентичності [13].

Б. Скіннер – засновник біхевіоризму – заперечує особистість, свідомість, відповідальність і разом з ними – свободу людини. Він не бачить необхідності в ідеї свободи, вважає її згубною для суспільства.

Представники гуманістичного напрямку у розумінні особистості (К. Роджерс, А. Маслоу, Р. Олпорт), на відміну від біхевіористів і психоаналітиків, переконані, що людина унікальна і здатна до самовдосконалення, самоактуалізації; сама сутність людини постійно рухає її в напрямі особистісного зростання. Вони стверджують, що люди – свідомі істоти і у виборі керуються цінностями й змістом, завдяки чому набувають певний ступінь свободи від зовнішньої детермінації та впливу несвідомих потреб і конфліктів. Прихильники екзистенційного напрямку свободи пов'язують з якістю особистості, про яку писали філософи-екзистенціалісти, – здатністю екзистенціювати, тобто виходити за межі своєї унікальності, підніматися над критичною ситуацією. Людина як духовна істота, що володіє особистою позицією, здатна усвідомлювати сенс, брати відповідальність за свої бажання та дії [11]. Стикаючись з перешкодою у моменти прояву долі, людина завдяки уяві бачить нові можливості і здатна знайти нову форму життя, виявляє і реалізує загальнолюдські цінності. Розуміння людини як духовної істоти в аналітичній психології К. Юнга задає умови просування до свободи через пізнання частин «Я», їх гармонізацію.

Прихильники когнітивного напрямку будують розуміння особистості на основі пізнавальних процесів (А. Бандура, Дж. Роттер, Дж. Келлі, У. Найссер, Дж. Істербрук, Ю. Козелецький), основними умовами досягнення свободи розглядають [15]: інтелектуальні здібності, інформованість; доступ людини до нового знання; розуміння ситуації; здатність оцінювати події.

К. Юнга, Е. Фромма, В. Франкла об'єднує орієнтація на духовне у людині, розвиток у ньому загальнолюдських, моральних цінностей. Як й інші автори теорій особистості, умовою досягнення свободи вважають усвідомлення: глибинних структур особистості, колективного та особистого несвідомого (К. Юнг);

сенсу, відповідальності за свої бажання та дії, компонентів діяльності (В. Франкл, Е. Фромм) [12; 14].

Співпраця філософів і психологів породила особливу культуру дослідження свободи у вітчизняній психологічній науці, і це призвело до виникнення єдиного семантичного простору розуміння та вивчення свободи, в якому заявлений і філософський, і психологічний вектори пізнання. Завдяки першому (філософському) вектору, його можливостям аналізу різноманітних відносин людини зі світом затверджуються і розкриваються методологічні основи розуміння свободи, принципи детермінізму, єдності свідомості і діяльності, активності; у вільному міркуванні, нескутому межами конкретної наукової школи, відкриваються глибинні екзистенційні знання про неї. Другий – психологічний вектор, який репрезентує суб'єкта (що пізнає, діє, переживає, взаємодіє з іншими людьми) як одиниці аналізу усіх психічних явищ, а тому об'єднує онтологічні, гносеологічні й аксіологічні підстави розуміння свободи у її людському вимірі, дає можливість на основі об'єктивних методів підтвердити філософські уявлення про неї, розкрити нові сторони і прояви у житті людини.

У вітчизняній психології ідеї свободи виявляються у працях таких вчених: М. Владиславлева – про свободу як можливість людини контролювати свої дії; М. Троїцького у зв'язку з питанням про особисту та суспільну залежності; М. Грота – про залежності свободи волі від самосвідомості і стану людини; І. Павлова, вітчизняного фізіолога, який відкрив рефлекс свободи і підпорядкування, властиві не тільки тваринам, але і людині; Д. Узнадзе – свідомість, здібності особистості до об'єктивації (звільнення від установки); А. Лазурського – про тип людей, що пристосували до своїх цілей навколишній світ; К. Віготського про роль свідомості, фантазії, здатності до формування понять у досягненні свободи.

Психологічне визначення поняття «відповідальність» містить як зовнішню, так і внутрішню форму саморегуляції діяльності, як відповідність дій особистості моральним нормам, як обов'язок звітувати про свої вчинки, розуміти їхні наслідки.

Так, психологи Л. Подоляк і В. Юрченко поняття «відповідальність» розглядають як «здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям, визнаним у

суспільстві або у колективі нормам, у результаті чого виникає відчуття співучасті у спільній праці, а при невідповідності – почуття невиконаного обов'язку; готовність індивіда визнати, що саме він є причиною наслідків власної поведінки і діяльності» [8, 258].

У словнику практичного психолога (укладач С. Головін) поняття «відповідальність» визначається так: «Відповідальність – контроль, здійснюється у різних формах, над діяльністю суб'єкта з позиції виконання ним прийнятих норм і правил. Розрізняють зовнішні форми контролю, що забезпечують покладання на суб'єкта відповідальності за результатами його діяльності (підзвітність, покарання тощо) і внутрішні форми саморегуляції його діяльності (почуття відповідальності, почуття обов'язку)» [2, 36].

Психологічний аспект відповідальності як суттєвої ознаки та базової якості особистості інтенсивно почав вивчатися вченими з другої половини минулого століття у руслі гуманістичної психології, теорія особистості якої базується на принципах екзистенціалізму. Учені цього напрямку вважають, що кожна людина є унікальною особою, відповідальною за те, ким вона є і ким може стати.

Зарубіжні дослідники Д. Зіглер і Л. Х'елл, розкриваючи гуманістичний напрям у теорії особистості, показали важливість і необхідність для людини такої риси, як відповідальність. Вони стверджують, що люди мають взяти на себе відповідальність за вибір і напрям своєї долі. Уникати свободи і відповідальності – значить бути несправжнім (неаутентичним), поводитися позрадницькому, жити у відчаї і безнадійності [15].

У дослідженні В. Франкла про сенс людського існування підкреслюється, що його провідним принципом є відповідальність, яку він, а також психологи Р. Мей і К. Роджерс, характеризують у нерозривній єдності з поняттям «свобода» (свобода власного вибору). Людина відповідальна за сенс свого життя, власну долю, за те, хто вона є, за свій розвиток і самореалізацію.

Психолог А. Маслоу, один із фундаторів гуманістичної психології, у мотиваційній теорії ієрархії потреб трактує самоактуалізацію як бажання людини стати такою, якою вона хоче, реалізацію свого потенціалу вважає найвищою у піраміді потребою.

Основними характеристиками самоактуалізації А. Маслоу вважає: активне сприйняття дійсності; прийняття себе та інших людей такими, якими вони є; відкрита і чесна поведінка в усіх ситуаціях, уміння покладатися на свій досвід, розум, почуття; суспільний інтерес; глибокі міжособистісні стосунки, демократичний характер, філософське почуття гумору, креативність. І серед інших якостей А. Маслоу називає таку важливу, як брати на себе відповідальність, а не уникати її [5, 108].

Складну психологічну природу відповідальності відомі вчені Д. Майерс, Л. Росс і Дж. Ротер розглядають у ракурсі зв'язку з поняттями «альтруїзм», «суб'єктивний локус контролю», «каузальна атрибуція».

У фундаментальній праці «Соціальна психологія» Д. Майерс на різноманітному матеріалі розкрив психологічні особливості «Я-концепції» особистості, важливу роль самопізнання, а також соціальних норм взаємності, зокрема, норм соціальної відповідальності, які він розглядає як суттєвий показник істинного альтруїзму [4]. Норму соціальної відповідальності автор пояснює так: «Віра у те, що люди повинні надавати допомогу тим, хто її потребує, незалежно від можливої вигоди у майбутньому є нормою соціальної відповідальності» [4, 594].

Важливе значення у розкритті психологічної сутності відповідальності займають дослідження вчених когнітивно-генетичного напрямку (Л. Колберг, Ж. Піаже, Ф. Хайдер, К. Хелкама). Ж. Піаже у теорії рівнів морального розвитку особистості у процесі соціалізації обґрунтовано довів, що моральна свідомість розвивається у процесі творчої активної взаємодії дітей з соціальним середовищем, і у ній виявляють дві основні стадії відповідальності: об'єктивну (діти усвідомлюють тільки величину нанесеної матеріальної шкоди) і суб'єктивну (усвідомлюють мотиви вчинку).

Психолог Ф. Хайдер виявив і описав п'ять стадій розвитку відповідальності: генералізована (особистість відповідальна за будь-які наслідки дій, у яких вона брала участь); власна індивідуальна (людина відповідальна лише за те, що нею безпосередньо зроблено); диференційована (людина відповідальна за будь-який передбачуваний результат дії, незалежно від того, чи був він навмисним чи ні); усвідомлювана відповідальність (особистість відповідальна не тільки за свої наміри та наслідки їх реалі-

зації, а й за те значення, яке вона надає зовнішнім чинниками, що так чи інакше впливають на результат); повна (суб'єкт повністю відповідальний за хід, результати та наслідки дії, незалежно від того, у яких умовах вона відбувається) [20].

У концепції моделі психічного життя особистості З. Фрейда включені три основні структури: «Ід» («Воно»), «Его» («Я») і «Над-Я». «Его» характеризується як складова психіки, властивістю якої є відповідальність за прийняття рішення. «Над-Я» – більш високий рівень відповідальності, оскільки у процесі соціалізації завдяки формуванню «Над-Я» у людини складається система цінностей, моральних норм і стандартів поведінки. З. Фрейд розглядав «Над-Я» як відображення окремою людиною «колективної совісті» соціуму і розділяв його на дві підсистеми: совість та Его-ідеал. Совість як здатність до критичної самооцінки, наявність моральних норм і моральної заборони [13].

Відомий вітчизняний психолог С. Рубінштейн характеризував відповідальність через призму діалектики свободи і необхідності. Він зазначав, що сутність відповідальності полягає в усвідомленні необхідності. Відповідальна людина завжди узгоджує свої інтереси, бажання з інтересами людей тієї соціальної групи, до якої вона належить, а також з інтересами усього суспільства. Відповідальність характеризується як важлива властивість особистості у її багатогранному зв'язку з іншими моральними і вольовими якостями, єдності внутрішнього (совість) і зовнішнього (обов'язок).

С. Рубінштейн стверджував, що характерною особливістю самосвідомості особистості є потреба брати на себе відповідальність за свої справи та вчинки, бути їхнім автором та творцем [9].

На думку К. Абульханової-Славської, у стратегії життя, життєвій позиції людини значну роль відіграє відповідальність, яку вона характеризує як здібність відповідати не тільки за себе, але і за інших людей, за їхні долі, характер взаємовідносин з ними. Відповідальність – це також довіра до моральності власних почуттів і впевненість у своїй правоті [1].

Психолог Р. Немов суттєвими ознаками відповідальності вважає готовність і здатність людини особисто відповідати за те, що відбувається з нею та іншими людьми. Відповідальна людина у собі бачить причини того, що відбувається [6, 284].

У роботі, присвяченій проблемі вивчення психологічної природи відповідальності, М. Савчин характеризує її як смисловий принцип мотивації регуляції поведінки особистості: «Відповідальність можна розглядати як своєрідну психологічну цензуру, яка охороняє головну внутрішню основу людської поведінки від можливих відхилень. Вона проявляється не тільки у межах свідомості, а й усюди психіки і являє собою раціонально-вольовий і емоційно-переживаючий процес» [11, 15].

Л. Орбан-Лембрик характеризує відповідальність як складний феномен, усвідомлення якого визначається різноманітними психологічними чинниками: мотиваційними, пізнавальними, характерологічними, ситуативними [7].

Висновки. Узагальнення результатів досліджень питань відповідальності та свободи, проведених зарубіжними і вітчизняними психологами, дає можливість стверджувати, що відповідальність – це складне і багатогранне психічне утворення, провідна морально-вольова якість, що характеризується багатством прояву її компонентів. Виявлено основні з них: розуміння поняття «відповідальність» та його зв'язку з іншими поняттями, знання моральних норм, усвідомлення прийняття відповідальності, готовність брати на себе відповідальність, готовність передбачати й аналізувати наслідки відповідальної (безвідповідальної) поведінки, зовнішня мотивація (обов'язок), внутрішня мотивація (совість), почуття поваги і любові до людей, емпатія, чесність, справедливість, впевненість, мотивація морального ствердження, почуття свободи і необхідності; відповідальний вчинок і дії, практична допомога дітям, рідним, друзям, колегам, активна життєва позиція, ініціативність, самостійність, дисциплінованість, працьовитість, здоровий спосіб життя, інфернальний локус контролю, вміння складати і реалізовувати на практиці програму самопізнання.

Перспективами подальших наукових пошуків вбачаємо дослідження специфіки розвитку свободи та відповідальності у юнацькому віці.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 298 с.

2. Большой толковый психологический словарь : в 2 т. / под ред. А. Ребера. – М. : Вече; АСТ, 2000. – Т. 2. – 560 с.
3. Ложкін Г. Поняття відповідальності в історико-філософському та психологічному дискурсі / Г. Ложкін, О. Лазоренко // Психологія. – 2003. – № 4. – С. 61–74.
4. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2003. – 351 с.
6. Немов Р.С. Практическая психология: познание себя, влияние на людей : учеб. пособ. / Р.С. Немов. – М. : Изд. центр «Владос», 1997. – 320 с.
7. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління : посіб. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 568 с.
8. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи : практикум : навч. посіб. / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – 336 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2004. – 713 с.
10. Савчин М.В. Відповідальність: смисловий принцип мотиваційної регуляції поведінки особистості / М.В. Савчин // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 10–18.
11. Савчин М.В. Проблеми вивчення відповідальності як соціально-психологічної якості людини / М.В. Савчин // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 1994. – № 4. – С. 30–37.
12. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл ; ред. П.Я. Тозман, Д.А. Леонтев. – М. : Прогресс, 1990. – 386 с.
13. Фрейд З. Психология бессознательного : сб. произв. / З. Фрейд. – М. : Просвещение, 1989. – 447 с.
14. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – М. : АСТ, 2009. – 284 с.
15. Хьелл Л., Д. Зиглер. Теории личности: основные положения, исследования и применения / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер-Пресс, 1997. – 608 с.

References

1. Abulkhanova-Slavskaja, K.A. (1991). *Strategiia zhizni [Life strategy]*. Moscow: Mysl [in Russian].
2. Reber, A. (Ed.). (2000). *Bolshoi tolkovyi psikhologicheskii slovar [Big interpretative psychological vocabulary]*. (Vol. 2). Moscow: Veche [in Russian].

3. Lozhkin, H. (2003). Poniattia vidpovidalnosti v istoryko-filosofskomu ta psykholohichnomu dyskursi [The concept of responsibility in the historical-philosophical and psychological discourse]. *Psykhohohiia – Psychology*, 4, 61–74 [in Ukrainian].

4. Maiers, D. (2001). *Sotsialnaia psikhologiia [Social psychology]*. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].

5. Maslou, A. (2003). *Motivatciia i lichost [Motivation and personality]*. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].

6. Nemow, R.S. (1997). *Prakticheskaia psikhologiia: poznanie sebia, vliianie na liudei [Applied psychology: self-knowledge, influence on people]*. Moscow: Vldos [in Russian].

7. Orban-Lembryk, L.E. (2003). *Psykhohohiia upravlinnia [Management psychology]*. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].

8. Podoliak, L.H., & Yurchenko, V.I. (2008). *Psykhohohiia vyshchoi shkoly [Psychology in higher education]*. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].

9. Rubinshtein, S.L. (2004). *Osnovy obshchei psikhologii [Fundamentals of general psychology]*. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].

10. Savchyn, M.V. (1996). Vidpovidalnsti: smyslovyi pryntsyv motyvatsiinoi rehuliatcii povedinky osobystosti [Responsibility: the semantic principle of the motivational regulation of the behavior of the individual]. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogics and Psychology*, 1, 10–18 [in Ukrainian].

11. Savchyn, M.V. (1994). Problemy vyvchennia vidpovidalnosti yak sotsialno-psykholohichnoi yakosti liudyny [Problems of study of responsibility as a socio-psychological quality of a person]. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogics and Psychology*, 4, 30–37 [in Ukrainian].

12. Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskakh smysla [Man in search of meaning]*. P.Ia. Tozman, D.A. Leontev (Eds.). Moscow: Progres [in Russian].

13. Freid, Z. (1989). *Psikhologiia bezsoznatelnogo [Psychology of the unconscious]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

14. Fromm, E. (2009). *Begstvo ot svobody [Escape from freedom]*. Moscow: AST [in Russian].

15. Khell, L., & Zigler, D. (1997). *Teorii lichnosti: osnovnye polozeniia, issledovaniia i primeneniia [Theories of personality: basic provisions, research and applications]*. Sankt Peterburg: Piter-Press [in Russian].

HRYNYK Iryna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Practical Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko Str., 24, Drohobych, 82100, Ukraine (sirinka@ukr.net)

**THEORETICAL APPROACHES
TO THE PROBLEM OF FREEDOM
AND RESPONSIBILITY OF THE INDIVIDUAL**

***Abstract.** The article analyzes the problems of freedom and responsibility of the individual. It generalizes the scientific approaches of foreign and domestic psychologists on the definition of the essence, characteristics of freedom and responsibility of the individual. Ukrainian psychologists have determined a single semantic space of understanding and studying freedom, in which both philosophical and psychological vectors of cognition are stated.*

It is described that responsibility takes a special place in the structure of a person because it predetermines activity in relation to people, profession, to itself, is an essential indicator of social maturity; self-fulfilling factor of actions and deeds, determines the positive influence of the formation of professional skills, constant need for self-knowledge and self-perfection.

A comprehensive analysis of the issues of individual responsibility allowed us to assert that responsibility is a complex and multifaceted mental entity, leading moral and volitional quality, characterized by the rich manifestation of its components. The basic ones have been revealed: understanding of the concept of responsibility and its connection with other concepts, knowledge of moral norms, awareness of acceptance of responsibility, readiness to assume responsibility, readiness to predict and analyze the consequences of responsible (irresponsible) behavior, external motivation (duty), internal motivation (conscience), empathy, honesty, justice, independence, a sense of freedom and necessity, discipline, hard work, a healthy lifestyle.

***Key words:** freedom, responsibility, personality maturity, social maturity.*

Одержано 14.02.2018